

**Anteckningar om blåhakens (*Luscinia svecica* (L.))
och sävsparvens (*Emberiza schoeniclus* (L.))
nordiska raser.**

AV CARL-FREDRIK LUNDEVALL

(With a Summary in English: Notes on the Scandinavian Races of the Bluethroat
(*Luscinia svecica* (L.)) and the Reed-Bunting (*Emberiza schoeniclus* (L.)).)

I den intressanta artikeln om "Fuglelivet i Härjedalen", berör D:r FINN SALOMONSEN (1949, p.6 & p.17) bl. a. de nordiska raserna av blåhaken, *Luscinia s. svecica* (Lin.) och *Luscinia svecica gaetkei* Kleinschmidt, samt sävsparven, *Emberiza s. schoeniclus* (Lin.) och *Emberiza schoeniclus steinbacheri* Dementiev (tidigare *septentrionalis* Brehm). Härnedan framlagda anteckningar om de båda fågelarterna kunna möjligen vara av intresse för den fortsatta debatten om de båda anförda fågelarterna och deras geografiska variation inom Skandinavien.

Beträffande de nordiska raserna av sävsparven har jag endast varit i tillfälle att undersöka ett relativt litet material, tillgängligt i Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm. Men ifråga om undersökningen av de nordiska blåhakarna har jag haft tillgång till ett relativt stort antal fåglar, erhållna dels från Nordskandinavien, svenska Lappland och norska Finnmarken, dels från Dovre och södra Norge. Slutligen ha i några fall blåhakar erhållna under flyttningen i södra och mellersta Sverige blivit granskade. Materialet har sålunda utgjorts av ett 140-tal skandinaviska fåglar i Riksmuseet (71 exemplar), i Zoologisk Museum i Oslo (62 exemplar) samt i Göteborgs och Malmö museer (sammanlagt ett 10-tal). Av de senare härstamma en hane och en hona från Tromsø, medan av de återstående sammanlagt fyra blåhakar erhållits från sydvästra Sverige.

Bestämningen av tre av dessa sydvästsvenska blåhakar — de ha av mig bestämts till *gaetkei* — kritiseras av SALOMONSEN i den ovan berörda artikeln, varjämte SALOMONSEN uttalar sig kritiskt över att jag — stick i stäv med bl. a. sådana auktoriteter som D:r F. STEINBACHER (1935) och British Ornithologists Union (1937) — velat bibehålla den diskutabla *gaetkei* i en förteckning av år 1940—41 (LUNDEVALL 1942). Härtill kan sägas, att av de från västra Sverige (Bohuslän) under flyttningstiden

erhållna blåhakarna uppvisar en — från Grohed — tydliga avvikelser från samtliga i Riksmuseet jämförda blåhakar, vilka uppenbarligen alla tillhöra nominatformen. Grohedsexemplaret är påfallande mörkt, betydligt mörkare än någon av blåhakarna i Riksmuseets nordiska samling. Vinglängden är 78 mm (enl. SALOMONSEN 78.5), vilket nog — lindrigt uttryckt — är en smula i överkant för *Luscinia s. suecica*. HARTERT (1903—10) anger ju nominatformens vinglängd till 74—77 mm (32 ♂♂ ad.), medan vinglängden hos 25 ♂♂ av *gaetkei* uppgives vara 76—81 mm. Och femton av mig undersökta honor från blåhakens nordskandinaviska område (det är här fråga om nominatformen) ha en vinglängd av endast 70—72 mm. Dock är vinglängden för de tre i västra Sverige erhållna honor jag undersökt 78, 77 och 74 mm. Två av dessa honor äro påfallande mörka till färgen, medan den tredje, som enligt etiketten erhållits i Malmö den 28. 8. 1852 och varit utställd i Malmö museums skådesamling under en följd av år, påtagligen är solblekt. Det är de två förstnämnda honorna som jag bestämt till *gaetkei*, och jag anser nu att även malmöexemplaret sannolikt tillhör sagda form.

Resultatet av undersökningen av det rikhaltiga blåhake-materialet i Zoologisk Museum i Oslo, på vilket jag stöder min uppfattning om *gaetkei*, framgår kanske tydligast av följande tabeller och diagram utan för många kommentarer.

I tab. 1—2 redovisas för vinglängden hos de norska blåhakarna, för hanarna resp. för honorna. Fåglarna ha sammanförts i grupper med hänsyn till den tidpunkt på året, under vilka de erhållits.

Även fyndplatserna äro angivna i varje särskilt fall (tab. 1).

Lägger man härtill, att det i Göteborgs Naturhist. Mus. finnes en nordnorsk blåhakehane i något sliten dräkt, erhållen vid Tromsø 17. 7. 1868 och med vinglängden 71 mm, bliva måtten:

11 ♂♂ från Nordnorge (71) 74—76 mm. Medeltal 74.3 mm

33 ♂♂ från södra Norge (74) 76—80 mm. Medeltal 78.2 mm

En intressant jämförelse ger härvidlag även blåhakarna från nordligaste Sverige. Måtten äro:

49 ♂♂ från norra Sverige (70) 72—77 mm. Medeltal 74.3 mm

Dessa fåglar ha erhållits från Torne och Lule lappmarker utom i två fall. I det ena är det fråga om en hane från Storu-

Tabell 1.

Vinglängden hos 43 norska blåhakar, ♂♂ (i mm).

Length of wing in millimetres in 43 Norwegian Bluethroats, ♂♂.

			74	75	76	77	78	79	80
Nordnorge,	Maj;	Sørvaranger	1	1					
—	Juni;	Indset, Bardo	1						
—	—	Sørvaranger		1					
—	Juli;	Varanger	1						
—	—	Loppen	1		1				
—	—	Ø. Pasvik		1					
—	Aug.;	Polmak		1					
—	—	Øksfjord		1					
Södra Norge,	Maj;	Ø. Aker						1	
—	—	V. Aker					1		1
—	Juni;	Fokstua, Dovre			1	1			
—	—	Bobaken, Kvikne	1						
—	Juli;	Fokstua, Dovre					1		
—	—	Gausdal, Dovre						1	
—	Aug.;	Hallingdal, Dovre						1	
—	—	Gausdal, Dovre				3	6	6	3
—	Sept.;	V. Aker				3		1	1
—	—	Kragerø				1			

man, skjuten 23. 5. 1948, och i det andra en hane från Umeå, erhållen den 25. 9. 1926. De senare ha båda måtten 74 mm.

För honorna ser tabellen ut på följande sätt:

Tabell 2.

Vinglängden hos 19 norska blåhakar, ♀♀ (i mm).

Length of wing in millimetres in 19 Norwegian Bluethroats, ♀♀.

			70	71	72	73	74	75	76	77	78
Nordnorge,	Juni;	Malsjok, Tanen ..		1							
—	Juli;	Bondø, Laxefjord.		1							
—	—	Porsanger	2		2						
—	—	Loppen			1						
—	—	Ø. Pasvik	1								
—	Aug.;	Tvervandet			1						
Södra Norge,	—	Fokstua, Dovre ..						1			
—	—	Oslo							1		
—	—	Gausdal, Dovre ..					1	3	2		1
—	Sept.;	Øieren							1		

Härtill kan läggas en nordnorsk blåhakehona, erhållen vid Tromsø 17. 7. 1868 och med vinglängden 71 mm (i Göteborgs Mus.) Måtten bliva:

9 ♀♀ från Nordnorge 70—72 mm. Medeltal 71.1 mm.

10 ♀♀ från södra Norge 74—76 (78) mm. Medeltal 75.6 mm.

Motsvarande mått äro för honorna i Riksmuseet:

20 ♀♀ från norra Sverige 69—73 (74) mm. Medeltal 71.3 mm.

Materialet har erhållits i Torne och Lule lappmarker utom i ett fall, en hona från Frostviken i nordligaste Jämtland, skjuten 10. 8. 1908 och med vinglängden 70 mm.

Om man i en grafisk framställning vill återge dessa siffror och därvid i vertikalplanet — "y-linjen" — anger antalet fåglar samt i horisontalplanet eller "x-linjen" framställer vinglängden i millimeter, erhåller man följande bild av det undersökta materialet (p. 34). Den vänstra figuren visar hanarnas vinglängd och den till höger honornas. De svärtade staplarna beteckna exemplaren från norra och de vita staplarna exemplaren från södra Skandinavien.

Diagrammen visa tydligt nog, att fåglarna från södra Norge äro större än dem från norra Norge och Finnmarken. Den ungefärliga gränsen ligger vid 76 mm för hanarna och vid 73 mm för honorna. En utbredningskarta, på vilken det undersökta materialet lagts in, får, om dessa mått tillämpas, det utseende som kartan fig. 2, p. 35, visar. (Obs. De båda hanarna med 76 mm:s vinglängd har på kartan båda markerats med öppen ring. De övriga — hanarna med 77 mm:s eller längre vinglängd och honorna med större vinge än 73 mm — har på kartan betecknat medelst fylld ring).

De undersökta blåhakarna från södra Norge skilja sig även med avseende på fjäderdräkten något från de nordnorska. Detta framgår av tabell 3. De jämförda fåglarna äro 8 ♂♂ från Nordnorge och 7 långvingade ♂♂ från Dovre, alla i vårdräkt (p. 36).

Givetvis äro alla dessa karaktärer något relativa. Det kan vara svårt att säga hur mycket det blåa på strupen glänsar i de olika fallen, hur mycket mörkare framrygg den och den blåhaken har vid jämförelse med den och den etc. Jag kan dock nämna, att jag med de i tabell 3 angivna relativa dräktkaraktärerna mycket väl kunde avgöra om blåhakarna i Oslo-samlingen tillhörde den sydliga eller den nordliga populationen.

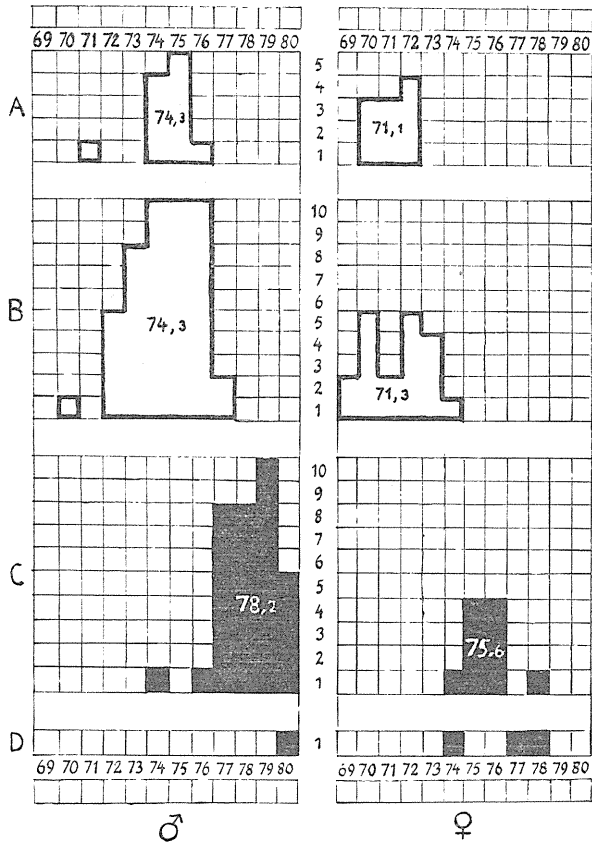

Fig. 1. Diagram, visande vinglängden hos 91 ♂♂ och 42 ♀♀ av *Luscinia svecica*, hanarna till vänster och honorna till höger. A. visar fåglarna från Nordnorge (i Zool. Mus., Oslo och Nat. Mus., Göteborg), B. Riksmuseets blåhakar från Lappland, Västerbotten och norra Jämtland och C. blåhakarna från Dovre och övriga Sydnorge. D. visar t. v. 1 ♂ från södra Jämtland (i Nat. Mus., Gbg.) och t. h. 3 ♀♀ från sydvästra Sverige (i Mus. Gbg. och Malmö). Siffrorna inom staplarna betecknar medelvinglängden i de olika fallen.

Diagram, showing length of wing in 91 ♂♂ and 42 ♀♀ of Luscinia svecica, males to the left and females to the right. A. shows the birds from N. Norway. B. the Bluethroats (in Riksmuseum, Stockholm) from Lapland, Västerbotten and N. Jämtland (N. Sweden) and C. the Bluethroats from Dovre and the remaining S. Norway. D. shows to the left 1 ♂ from S. Jämtland and to the right 3 ♀♀ from SW. Sweden. The figures in the piles refer to average length of wing in the different cases.

Fig. 2. Karta, visande de undersökta norska blåhakarnas utbredning. Varje ring eller del av ring betecknar ett exemplar, utom den stora, fyllda ringen i mellersta Dovre, som betecknar inte mindre än 25 långvingade blåhakar.

Map, showing the distribution of the Norwegian Bluethroats examined. Every circle or part of circle represents one specimen, except the large filled circle in central Dovre, which represents no less than 25 long-winged Bluethroats. Open circles represent short-winged specimens.

Jag bad därvid museets bestyrer ALF WOLLEBAEK kontrollera de för mig inte synliga etiketterna. Synintrycket var så starkt, att jag inte i ett enda fall behövde tveka om var fåglarna hörde hemma.

Slutligen har jag undersökt vingspetsarna, som, senast av

PAUL HENRICI (1944), angives skola vara för ♂ av *Luscinia s. svecica* 10—16 och för ♀ 9—14 mm samt för *L. s. gaetkei* ♂ 15—19, ♀ 14—17 mm. Jag har ingen anledning att söka gå in på detta ämne, men tror mig dock — i likhet med bl. a. SALOMONSEN — kunna förstå, att vingspetsarnas längd inte böra få tillmätas någon större — om alls någon — betydelse som raskaraktär i "fallet *gaetkei*". Sålunda kan sägas, att medan vingspetsarna hos de båda tidigare nämnda synnerligen kortvingade blåhakerna från Tromsø (i Göteborgs museum) äro för ♂ 16.5 resp. för ♀ 17 mm, så äro de för flera av hanarna av eljest utpräglad *gaetkei*-typ (med intill 80 mm:s vinglängd) en-

Tabell 3. Olikheter i fjäderdräkten hos blåhakar från norra resp. södra Norge. Undersökningen avser hanaras vårdräkt.

Differences in the plumage of Bluethroats from N. resp. S. Norway. The investigation concerns males in spring.

8 ♂♂ från Nordnorge (vinglängd 74—76 mm).	7 ♂♂ från södra Norge (vinglängd 77—80 mm).
Strupen mättat blå, men mindre starkt glänsande än de sydnorska blåhakarnas.	Strupen är intensivare blå och starkare glänsande än hos de nordnorska blåhakarna.
Huvudets översida och framryggen äro ljusare än hos de sydnorska.	Huvudets översida och framryggen äro påfallande mörka.
Genomgående karaktärer	}
	Ej så ljust superciliarstreck som hos fåglarna från Nordnorge.
	Hand- samt armpennornas och fr. a. vingtäckarnas kanter äro (genomgående) mörkare.
	Något bredare svart band över bröstet.

dast 15—15.5 mm. Hos de två västsvenska, relativt långvingade honorna (den från Malmö resp. en från Skår i Göteborgs skärgård) äro vingspetsarnas längd 14 mm och för den tredje ovan omtalade västsvenska honan (från Björkö) 16.5 mm.

Det bör tilläggas, att, såsom SALOMONSEN (1949, p. 17) mycket riktigt påvisar, vingarnas "grad av slitenhet" i t. ex de fall då de undersökta fåglarna erhållits under den senare delen av häckningstiden inverkar på bedömningen av blåhakens båda skandinaviska populationer. Det måste dock sägas, att denna inverkan är mindre än man kan tro. Det är nämligen

endast de enligt tabellerna mest kortvingade blåhakarna som ha slitna vingspetsar och detta gäller lika för de syd- såväl som för de nordskandinaviska fåglarna.

Vid en sedan ovanstående skrivits företagen "efterkontroll" av såväl Oslo- som Stockholmsmaterialet ha efter utgallring av de slitna fåglarna följande siffervärden erhållits:

- 35 ♂♂ från norra Sverige 72—77 mm. Medeltal 74.5 mm.
 6 ♂♂ från Nordnorge 74—76 mm. Medeltal 74.8 mm.
 31 ♂♂ från södra Norge 77—80 mm. Medeltal 78.4 mm.
 10 ♀♀ från norra Sverige 70—73 (74) mm. Medeltal 72.3 mm.
 4 ♀♀ från Nordnorge 71—72 mm. Medeltal 71.8 mm.
 9 ♀♀ från södra Norge 75—78 mm. Medeltal 75.8 mm.

(Jämför siffrorna p. 31 och 33!)

Skillnaden mellan de sydnorska resp. nordskandinaviska blåhakarna är alltså lika bestickande.

Det förtjänar framhållas, att blåhakens utbredning på den skandinaviska halvön är nära nog bicentrisk. Blåhaken saknas visserligen inte helt i mellersta Norge, men är dock betydligt sparsammare där än inom stora delar av Dovre och i Norges längst norr ut belägna delar. I Sverige är utbredningsområdet visserligen sammanhängande, men ännu så långt som i Tärnatrakten, där jag sommaren 1939 förde anteckningar om fågellivet, finner man den långtifrån i alla fjälldalar. Även i Jämtlands fjälltrakter äro blåhakens förekomster i viss mån begränsade, och i Härjedalen-Dalarna måste den nog betecknas som synnerligen ovanlig (jfr. härom SALOMONSEN 1949, p. 17). Intressant vore att få artens utbredning klarlagd i detalj och samtidigt få gränsen fastställd mellan de båda populationerna. Märkligt är, att en blåhake från södra Jämtland befunnits ha en vinglängd av 80 mm. Exemplet är en hane från Oviksfjällen, daterad 1. 7. 1912. Fågeln ingår i Göteborgs museums kollektion. En hona från nordligaste Jämtland (i Riksmuseet) har däremot, såsom redan nämnts, vinglängden 70 mm.

De ehållna siffervärdena äro ifråga om de norska fåglarna intressanta nog. Om jag därför får göra tillägget, att det "ligger någonting i *gaetkei*" och att denna form förvisso inte låter sig avlivas utan diskussion, må detta kanske vara mig förlåtet.

Ett par av de uttalanden som STEINBACHER gör i samband med sin undersökning av svenska och norska blåhakar ha för

övrigt förvänat mig. Detta gäller inte minst ett antagande som denne forskare gör ifråga om de så gott som undantagslöst långvingade blåhakar som bl. a. anföres av BANZAF för Greifswalder Oie och av HARTERT för t. ex. Helgoland och Holland, samtliga flyttfåglar. Det var som bekant redan på basis av ett från dessa trakter insamlat blåhakematerial som KLEINSCHMIDT uppställde rasen *gaetkei*. KLEINSCHMIDT antog att dessa fåglar kommit från södra Norge. Härom säger STEINBACHER ordagrant: "Sie (de talrika exemplaren ifråga) können sehr wohl weiter aus Osten gekommen sein, wo sich bereits *robusta* befindet". *Luscinia svecica robusta* är emellertid en ras av blåhaken som huvudsakligen förekommer öster om Ural. Den har liksom blåhakarna överhuvudtaget (*Luscinia s. cyanecula* och den i Pyreneerna förekommande *L. s. namnetum* dock undantagna) en sydöstlig bortflyttningsriktning och övervintringsområdet ligger borta i Ostindien och Sydkina. Det vore onekligen märkligt om *robusta*, vars hane bl. a. karaktäriseras av en vinglängd av intill 82 mm, årligen och i stort antal skulle förrira sig till Nordvästeuropa.

Är inte denna STEINBACHERS förklaring i bokstavlig mening litet långsökt?

Ett betydligt svagare nummer än *Luscinia svecica gaetkei* är nog, vilket SALOMONSEN (1949, p. 6) också visar den nordiska sävsparven, *Emberiza schoeniclus septentrionalis* Brehm (eller *steinbacheri* Dementiev). Trots att åtminstone Riksmuseets material bort vara tillgängligt för erforderlig undersökning, anföres *steinbacheri* senast av Sveriges Ornitologiska Förening i den nyutkomna förteckningen över Sveriges fåglar (1949). Materialet av sävsparvar i Riksmuseet omfattade vid min granskning av detsamma år 1941 summa 20 fåglar. Ungefär hälften var nordsvenska exemplar och ungefär hälften hade erhållits från olika delar av södra Sverige, inklusive några exemplar som eventuellt varit stadda på genomflyttnig. Ingen konstant olikhet kunde iakttagas ifråga om halsringens utseende, som inte hos något enda exemplar var rent vit, utan uppvisade flera eller färre "avbrott" i form av brunaktigt tecknade fjäderspetsar. Då *steinbacheri* sagts vara karakteriserad av en något grövre och kraftigare näbb än nominatformen, mättes samtligas näbbar och jämfördes ingående. Synnerligen obetydliga variationer konsta-

terades. Ifråga om näbblängden bestämdes medeltalet för fåglarna från Nordskandinavien liksom för de sydsvenska, och — ja, resultatet var anmärkningsvärt nog: skillnaden befanns vare 0.1 eller $\frac{1}{10}$ -del millimeter!

Slutligen bestämdes fåglarnas s. k. Schnabelhöheindex, d. v. s. näbblängden dividerad med näbbhöjden. Lika klen framgång där. Någon som helst skillnad emellan de ungefär tio sävsparvarna från norra Sverige och de ungefär tio sydsvenska var ej iakttagbar.

SUMMARY IN ENGLISH

Notes on the Scandinavian Races of the Bluethroat (*Luscinia svecica* (L.)) and the Reed-Bunting (*Emberiza schoeniclus* (L.)).

An account is given of an investigation of about 140 Scandinavian Red-spotted Bluethroats, *Luscinia svecica* (L.), and 20 Swedish Reed-buntings, *Emberiza schoeniclus* (L.).

While on one hand Dr. FRIEDRICH STEINBACHER, Dr. FINN SALOMONSEN and B. O. U. (Ibis, 1937, p. 401) say that *Luscinia svecica gaetkei* Kleinschm. is a synonym to *L. s. svecica*, it is stated here that the Bluethroats in the south of Norway differ in reality from those in the north of Norway in regard partly to the plumage and partly to the length of the wing. The Bluethroats of S. Norway are throughout darker than those of N. Norway and in adult ♂ in spring the throat is characterized by a somewhat deeper blue colour and stronger gloss. Remarkable is also that 42 of the 43 Bluethroats that have been obtained from the south of Norway are more long-winged than the 21 Bluethroats that have been obtained from N. Norway. In 11 ♂♂ from N. Norway the wing is (71) 74—76 mm (average 74.3) and in 33 ♂♂ from S. Norway (74) 76—80 mm (average 78.2). In 10 ♀♀ from N. Norway, respectively 10 from S. Norway, the wing is 70—72 mm (average 71.1), resp. 74—76 (78) mm (average 75.6). In one ♂ and three ♀♀ from SW. Sweden it is 78 resp. 74, 77 and 78 mm. In one ♂ from Jämtland the wing is 80 mm. For the rest the Bluethroats of northern Sweden agree with those of N. Norway.

The length of the wing is for 49 ♂♂ in Nat. Hist. Mus. in Stockholm (70) 72—77 mm (average 74.3) and for 20 ♀♀ from N. Sweden in the same collection 69—73 (74) mm (average 71.3). See further the figures, the map and the tables in the text.

The Bluethroats that have been obtained from the migration in e. g. Heligoland and Holland are considered by the author to be specimens from the south of Norway (or *gaetkei*), and also the four birds obtained in SW. Sweden.

Concerning the Reed-bunting it is shown that 10 specimens from N.

Sweden and 10 from S. Sweden in the Mus. Nat. Hist. of Stockholm quite agree. The bills are not weaker in the former than in the latter and as to the length of the bill the difference is as small as 0.1 mm (average). The Reed-bunting described for northern Scandinavia, *Emberiza schoeniclus steinbacheri* Dementiv, will consequently be a synonym to *Emberiza s. schoeniclus*.

Literatur.

- B. O. U. (= BRITISH ORNITHOLOGISTS UNION) 1937: Report on Changes in the Nomenclature, etc. — The Ibis, 14. ser. **1**.
- HARTERT, E. 1903—10: Die Vögel der paläarktischen Fauna, **1**. — Berlin.
— 1922: Die Vögel der paläarktischen Fauna, **3**. — Berlin.
- HENRICI, P. 1944: Norska blåhaken. Våra fåglar i Norden, **2**. — Stockholm.
- LUNDEVALL, C.-F. 1942: Systematisk förteckning över de i Sverige, Norge, Danmark och Finland anträffade fågelarterna. Våra fåglar i Norden, **1**. — Stockholm.
- LÖNNBERG, E. 1924: Svenska fåglar, **1**. — Stockholm.
- NIETHAMMER, G. 1937: Handbuch der deutschen Vogelkunde, **1**. — Leipzig.
- SALOMONSEN, F. 1949: Fuglelivet i Härjedalen, zoogeografisk belyst, II. — Dansk Orn. For. Tidskr. **43**.
- STEINBACHER, F. 1935: Die Blaukelchen (*Luscinia svecica*) der skandinavischen Halbinsel. — Ornith. Monatsber. **43**.
— 1932—38: Die Vögel der paläarktischen Fauna, Erg.-Bd. — Berlin.
- SVERIGES ORNITOLOGISKA FÖRENING 1949: Förteckning över Sveriges fåglar. — Stockholm.
- WITHERBY, H. F., JOURDAIN, F. C. R., TICEHURST, N. F. and TUCKER, B. W. 1938 (and 1948): The Handbook of British Birds, **2**. — London.
-